

Позачасовість та позапросторовість ідеї «сродності» Григорія Сковороди у соціоосвітньому просторі

Віта БОВА,*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії*

На сучасному етапі у філософській думці актуалізується питання феномена людини, передусім в аспекті інтеграції духовного і соціального. Динамічність соціальних процесів сучасного українського суспільства зумовлює визначення орієнтирів суспільного розвитку, філософського переосмислення ціннісних констант минулого та пошуку нових.

Нині суспільство перебуває у стані економічної кризи, загострюються соціальні проблеми і посилюється соціальне напруження, зростає політична нестабільність. Суспільство об'єктивно опинилося в глобальній кризі, пошуку оптимальних виходів з якої присвячується багато наукових досліджень, розробок, проектів, що здійснюються на основі різних критеріїв періодизації: формаційного, стадій розвитку, цивілізаційного тощо. Науковці, громадські діячі, політики намагаються обґрунтувати й сформулювати базові засади модернізації українського суспільства, пов'язаної з визначенням сучасної перспективи, запропонувати концепцію, що базується на поєднанні національної історичної спадщини з новітніми тенденціями розвитку світу та окреслювала б орієнтири на майбутнє.

Зазначимо: в Україні обрано вектор розвитку на європейську інтеграцію, проводяться реформи з метою поліпшення життєдіяльності як окремої людини, так і суспільства в цілому. Однак людина зі своїми потребами досить часто залишається осторонь цих перетворень, а з огляду на це, панує недовіра до представників владних структур, невпевненість у майбутньому, незадоволеність, розчарування.

Вирішенню проблеми феномена людини сприятиме звернення до ідей видатного українського мислителя Григорія Сковороди, опанування яких дасть змогу багато чого зрозуміти у сучасних пошуках гармонійного існування людини в соціумі.

У контексті соціально-економічних і політичних перетворень актуалізується питання модернізації галузі освіти. І це закономірно, оскільки досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу нації – необхідна умова розвитку суспільства з гідними показниками рівня життя.

У «Законі про вищу освіту» ст. 1 п. 5 зазначено: «Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти» [3]. Для реалізації означених завдань вищої школи доцільно звернутися до філософсько-педагогічних ідей великого українського мислителя Григорія Сковороди.

Спадщина Г.Сковороди є надбанням української і світової культури. Про мислителя говорили, що *він учив, як жив, а жив, як навчав*. Єдність слова і діла – найважливіше досягнення кожної людини, а особливо педагога. Саме тому ідеї самопізнання, «сродної праці» вийшли за межі тієї історичної доби, коли жив і творив філософ, вони не обмежені ні простором, ні часом, є актуальними допоки існують люди. Сковородинівське слово не просто пережило

свого творця – воно вивело філософа поза категорію часу і є сучасником усіх наступних поколінь.

Актуальність ідей великого мислителя засвідчує значний доробок науково-теоретичних досліджень його спадщини у різних контекстах:

- сутності та абсолютної оригінальності етичного вчення Г.Сковороди, що актуалізовано в працях Ю.Барабаша, І.Іваня, Л.Махновця, О.Мишанича, В.Нічик, Н.Пилип'юк, М.Роговича, Л.Ушкалова, Д.Чижевського, С.Шерера, В.Шинкарука та ін.;

- особливості етико-гуманістичної концепції філософа, що знайшло відображення в історико-філософській проекції дослідників І.Іваня, Т.Закидальського, М.Кашуби, Д.Кирика, Н.Корж, Є.Кудрицького, К.Митровича, М.Ласло-Куцюк, І.Пістрого, М.Роговича, І.Табачникова, Л.Ушкалова та ін.;

- трансформації етичних та аксіологічних принципів буття людини, що представлено в працях С.Бондаря, Т.Голіченко, В.Горського, Т.Закидальського, В.Литвинова, М.Роговича, В.Роменця, Я.Стратій, Т.Чайки та ін.;

- формування стійкої морально-етичної традиції в українській філософії, що розглянуто у дослідженнях В.Горського, Т.Закидальського, Ф.Канак, М.Кашуби, В.Литвинова, В.Нічик, М.Роговича, І.Стогна, Я.Стратій, С.Шерера та ін.;

- аналізу «сродної» праці – відображено в дослідженнях Г.Волинка, Г.Каплан, Б.Кульчицького, Ф.Медвідя, Л.Рижак, М.Сича, Ю.Федіва та ін.

Опанування сквородинівських ідей засвідчує проведення наукових конференцій різних рівнів, присвячених спадщині мислителя і впливу її на сучасність у філософському, педагогічному, богословському, культурному, літературному контекстах. Цього року в жовтні відбулася всімнадцяте Міжнародна наукова конференція «Сквородинівські читання», що проводиться на базі ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Основне світоглядне питання: яким світ є, може бути і має бути та місце і призначення у ньому людини є основним смислом сквородинівської філософії. Г.Сковорода наголошував: у природі – краса, гармонія, у суспільстві – несправедливість, і щоб змінити макросвіт (навколишнє), треба кожному змінити мікросвіт (тобто себе самого). «Хай усяке знає свою природу і хай спробує, «що є догідне Богові». Суспільство – те саме, що машина. В ній нелад буває тоді, коли її частини відступають від того, до чого вони своїм майстром зроблені» [1, с. 189].

Аби з'ясувати зміст поняття «сродності», потрібно зрозуміти передусім, що таке філософія за Г.Сковородою. Мислитель дотримувався загально-визнаного поняття філософії, яке тлумачиться ним як любов до мудрості. Любомудріє за Г.Сковородою – це спосіб життя, що ґрунтується на пошуку істини, пізнанні. Людина повинна розкопати стіну, тобто розкопати істину, дійти до неї. У кожного вона своя і визначається невидимою натурою, яка є рушієм усіх речей, основним чинником існування та розвитку всього суцього. Вона (людина) повинна вийти

за межі своєї видимої натури – тіні, щоб зрозуміти свою внутрішню суть, свою природу, свої думки: «... так зване нами око, вухо, язик, руки, ноги і все наше зовнішнє тіло само по собі ніяк не діє і є ніщо. Воно все підпорядковане нашим думкам. Думка – володарка його, перебуває у безперервній хвилюванні день і ніч. Це вона розмислює, радить, робить визначення, приневолює. А зовнішня наша плоть, як загнуждана худоба чи хвіст, мимоволі йде за нею вслід. Звідси вона зчаста і серцем зветься. Відтак, не зовнішня наша плоть, але наша думка головна наша людина. В ній ми перебуваємо. А вона є нами» [1, с. 92].

Ідеї пізнаваності себе і «сродності» є фундаментальними у вченні Г.Сковороди. Пізнай себе, пізнавши – вдосконалюй – ця теза має бути ключовою для сучасної людини, особливо педагога, на якого покладено місію допомогти підняти на поверхню з глибин людської натури справжнє духовне єство, щоб пізнати себе, а отже, і світ (Сократ, Г.Сковорода). У цьому і виявляється органічність світоглядних ідей Григорія Сковороди із сучасним світом.

Ідеї українського любомудра уособлюють цілісність серця, розуму та вчинку. Сфокусувавши увагу на людині, її реальних потребах і прагненнях, він виходив з необхідності озброїти її засобами досягнення щасливого життя.

Ідею щасливої людини Г.Сковорода вперше в історії української філософії визначив через «сродність». Досягнення стану щастя як вищого вияву реалізації життя не мислилося філософом у подоланні нерівності чи збагаченні матеріальному, не підводилося під єдину загальну мірку. Щастя у «спорідненості»: «Ллються з різних рурок різні струмені у різні посудини, що стоять довкола водограю. Менша посудина має менше, але тим однакова вона з більшою, що так само повна. Бо що є дурніше, як рівна рівність, яку дурні у світ ввести марно хочуть? Якебо дурне те, що супротивне блаженній природі?.. Боїмося голоду, забувши, що частіше вмирають від переситу. Нерозумна туга сама не знає чого хоче. Бо саме пересичення хіба не від нудьги? Краще вмерти, ніж усе життя нудьгувати від неприродженості. Неспорідненість важча будь-якого неробства. І краще не повзати, ніж літати черепасі. Не повзаючи, позбувається природженої втіхи, а літаючи, страждає, крім того, і від тягаря неспорідненості» [там само, с. 188].

Передумовою досягнення людиною щастя, реалізації справді людського способу життєдіяльності у перетворенні праці із засобу існування у найпершу природну потребу і найвищу насолоду особистості є «сродна праця». Це праця за природними нахилами, здібностями, як спосіб і стиль життя людини. «Краще бути натуральним котом, ніж левом з осячю природою», – проводить аналогії Г.Сковорода для спрощеного розуміння ідеї «сродності» [там само, с. 187]. Пізнання себе, своєї ролі і призначення у світі духовно збагачує особу, надає можливість їй пізнати світ, віднайти своє місце у складній системі

соціальних зв'язків, збудувати власну систему цінностей, що не суперечитиме загальноприйнятій, а отже, гармонізувати свій мікросвіт з макросвітом.

Г.Сковорода розумів справжнє щастя у єдності самопізнання, істини і праці. Більшість його праць присвячено проблемі пізнання і самопізнання. Тільки через пізнання свого внутрішнього «Я» людина зможе реалізуватися у «сродності».

У праці «Дружня розмова про душевний мир» читаємо: «Бачиш, що блаженне єство, яке живе в тобі, управляє, наче художником, єством твоїм. Ця сліпа натура є ти сам із забаганками твоїми. І це бо значить: «Бо Боже царство в середині вас!» Воно не помиляється і ліпшим шляхом поведе тебе, знай, до того, до чого ти народжений, щоб був для братії своєї і для себе корисний, аніж слухати чужі ради і власні свої потяги, про які написано: «Вороги чоловіка – домашні його! А тепер обдивися, чого спішиш? Куди забіжить твоя непогамовність? Навіщо хапаєшся за посаду, не знаючи, чи будеш на ній щасливий? Як можна її відправляти вдало, коли до неї не народжений? Хто може підписатися, що гарний цей харч буде на користь твого шлунка? Чи не ліпше сам про це можеш взнати? Справся ж сам із собою. Взнай себе» [2, с. 420].

Вічна і проста істина у цих рядках. Хто краще за саму людину може її зрозуміти? А зрозумівши себе, свою природу, свої нахили, свої здібності, опанувавши знаннями, що необхідні для вияву своєї екзистенції, чи не відкриється світ у всій багатогранності і простоті водночас? Чи не в цьому полягає істина пізнання?!

Прагнення до життя шляхом творчої і «сродної» праці є тим самим сліпим пориванням, що волюнтаристи назвали волею. Це прагнення перебуває в єстві самої людини. Завдання кожного розбити ту стіну «тлінного» «видимого», зазирнути у глибини свого духу, віднайти це внутрішнє справжнє творче начало – «Я» і виявитися у світі зовнішніх речей. І від того бути щасливим. Бо, як пише Г.Сковорода: «...був би дуже дурний хлібороб, коли б тужив за тим, що на його ниві пшеничне стебло в серпні місяці почало сохнути і старіти, незважаючи, що в малім зачиненім зерні сховалася й нова солома, яка весною вийде назовні, а вічне й істинне своє пробуття невидимо зачинила у зерні» [1, с. 104].

Завдання педагога допомогти своїм учням, студентам відрізнити «солому» від «зерна», пізнати себе, щоб знайти життєвий ідеал і через «сродність» стати вільною особистістю у виборі й вияві свого існування.

Звичайно, під час пізнання світу людина завжди намагалася повною мірою досягнути таємниці буття, основи світобудови, сутність явищ та процесів природного і соціального характеру та своє місце у часі і просторі. Відповіді на ці питання філософи шукали в контексті конкретно-історичних умов, світоглядних переконань свого часу. Деякі з них не вийшли у своїй актуальності за межі доби, інші не просто є сучасниками кожного наступного покоління

– більше того, вони завжди попереду і несуть у собі зміст вічних істин. До цієї когорти філософів належить Г.Сковорода. Його філософія і життя перебували в діалектичному взаємозв'язку, філософія Г.Сковорода є теоретичною основою його емпіричного існування.

Теза «пізнай самого себе» стала поштовхом до його філософування та визначила напрям пошуків істини. Для філософа це не просто теза – це кредо та сенс його життя і життя як такого загалом. Пізнання себе та меж людського пізнання відкриває можливість розуміння світу.

За схожості думок Г.Сковороду називають українським Сократом. Свій маєвтичний метод філософування Сократ порівнював з повивальним ремеслом. Відмінними вони були тільки в тому, що, на думку грецького мислителя, його філософія допомагає народжуватися душі, а не плоті. Сам він не визнавав власної філософської геніальної премудрості і стверджував, що лише допомагає народжуватися (віднаходити у глибинах душі і викликати на поверхню) істини добра, краси, справедливості тощо. Як бачимо, подібну мету мав і Г.Сковорода: допоки людина не зрозуміє себе і не визначиться у світі, для неї не відкриється об'єктивний світ.

Філософ бачив у пізнанні самої людини ключ до пізнання природи і суспільного розвитку. Людину він розглядав не просто як частину природи, а як особливий маленький світ – мікросвіт, який за складністю своєї організації перевершує всі явища природи і складається з тих самих натур (зовнішньої та внутрішньої), що й макрокосм. Ідея перетворення людини із зовнішньої у внутрішню, духовну пронизує всі віхи його творчого філософського спадку.

Внутрішнє духовне пізнання можливе лише на основі морального вдосконалення людини, цінність якої визначається її розумом, знаннями, працьовитістю, вірою, милосердям, справедливістю і виявляється в діяльності. Діяльність людини, своєю чергою, визначається природними здібностями, покликанням, до праці. І праця від того – «сродна».

Метою життя людини має стати, за вченням Г.Сковорода, не постійні спроби перелаштувати себе і навколишній світ відповідно до надуманих ідей, а пізнати свою внутрішню духовну особистість, розвивати те, що вже закладено в ній, тобто жити за принципом «сродності». Сенс існування він вбачав у самопізнанні, якого прагнув досягти у процесі діалогу зі світом, іншими людьми та власним «Я».

Адже духовна сутність людини виявляється шляхом осмислення основ людського буття, а це є непростим процесом. Пізнання самого себе – шлях довжиною в життя. Кожному етапу становлення особистості – дитинству, молодості, дорослому життю – притаманні свої характерні особливості: стиль мислення, набір стереотипів, рівень особистості і соціальної активності тощо, які впливають на вибір способу життя. Вони формуються як

під впливом внутрішніх чинників, так і зовнішніх: економічних, соціальних, політичних, культурних. Тому важливо не розгубитися у зовнішньому світі речей, віднайти своє внутрішнє начало, істину свого буття і наповнити його сповна якісним змістом. «Порожнє ім'я без сутності схоже до виноградного грона, що вправно намальовано на стіні живописом. Воно обарвлене, обурює виглядом суцього грона, обіцяючи схований у середині смак солодкого мусту, а безрозумні птахи, прилітаючи, клюють німу стіну. Коли чимось хочеш славитися, будь за природою тим. Буття і слава імені, як добре зерно із гілками, як джерело з потоками, як сонце з промінням, є нероздільне, а марнославство, як трава, що росте на покрівлях і сохне, перш ніж заплодити» [там само, с. 197].

За вченням Г.Сковороди, наближення до основ істинного знання – мета і обов'язок кожної людини, яка прагне до розумного та щасливого життя. Пізнання є своєрідним провідником людини від внутрішнього до зовнішнього і навпаки, що допомагає відтворювати своє «Я» через діяльність, порозумітися зі світом і насолодитися гармонією життя.

Отже, самопізнання у Г.Сковороди є інтелектуальним процесом, що спрямовує до знання та розуміння, процесом реального наближення людини до розуміння основ буття шляхом самозаглиблення. Під час самопізнання людина знаходить сенс свого буття, змінюється і вдосконалюється.

У самопізнанні та творчій активності людина стверджується як особистість. Перетворення праці на необхідну потребу полягає у перевтіленні її (праці) на творчий процес, формування потреби в праці, як у творчості. Етична компонента творчості є активною життєвою позицією людини. Зацікавлення у творчій праці – вирішальний стимул «сродності», а сама діяльність – необхідна, внутрішня потреба людини.

Зазначимо, що такі розгорнуті, глибокі філософські ідеї українського мислителя Г.Сковороди потребують продовження вивчення і практичної реалізації у контексті сучасних реалій соціального життя. Особливо нині, коли українське суспільство спрямувало вектор розвитку на громадянське суспільство, у якому людина визнається найвищою цінністю. Тому ідеї самопізнання через «сродність» повинні широко обговорюватися і впроваджуватися у сучасну систему освіти і виховання. «Коли математик, медик чи архітектор щасливий, звісно, те щастя залежить від природи, що народила його до того. А без неї він бідна і смішна істота... Щастя наше в середині нас... Нехай ніхто не сподівається щастя ні від високих наук, ні від шановних посад, ні від багатства... Немає його ніде. Воно залежить від серця, серце – від миру, мир – від знання, знання – від Бога. Тут кінець: не ходи далі. Це є джерело всьлякої втіхи, і царству його не буде кінця», – наголошував український мислитель [там само, с. 191].

Література

1. Сковорода Григорій Савич. Розмова про істинне щастя [Текст] / Г.С. Сковорода; пер. укр. мовою, прим. В.О. Шевчук. – Х.: Прапор, 2002. – 280 с.
2. Сковорода Григорій Савич. Твори [Текст]: у 2 т. / Г.С. Сковорода; відп. ред. М.Сулима; Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – К.: Обереги, 2005. – Т. 1: Поезії. Байки. Трактати. Діалоги. – [Б. м.]: [б.в.], 2005. – 528 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

Анотації

Віта БОВА

Позачасовість та позапросторовість ідеї «сродності» Григорія Сковороди у соціоосвітньому просторі

У статті обґрунтовується, що досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу нації – важлива умова розвитку суспільства з гідними показниками рівня життя. На основі ідеї Г.С. Сковороди обстоюється, що ідеї самопізнання, «сродної праці» є актуальними нині: лише через пізнання свого внутрішнього «Я» людина зможе реалізуватися у «сродності».

Ключові слова: особистість, моральні цінності, чесноти, «сродна праця», освіта, діяльність.

Віта БОВА

Вневременность и внепространственность идеи «сродности» Григория Сковороды в социообразовательном пространстве

В статье обосновывается достижение высоких образовательных уровней, обеспечение возможностей постоянного духовного самосовершенствования личности, формирования интеллектуального и культурного потенциала нации – важное условие развития общества с достойными показателями уровня жизни. На основе идеи самопознания Г.С. Сковороды отстаивается, что идеи «сродного труда» актуальны сегодня: только через познание своего внутренне-го «Я» человек сможет реализоваться в «сродности».

Ключевые слова: личность, нравственные ценности, добродетели, «сродный труд», образование, деятельность.

Vita BOVA

Timelessness and spaceless idea Grygorii Skovoroda social educational space

Achieving high levels of education, providing opportunities for continuous spiritual self-identity, the formation of intellectual and cultural potential of the nation are necessary conditions for the development of society worthy of the standards of living. The ideas of self, «akin work» is relevant today. «I» will be realized in man «akin» only through the knowledge of his inner

Keywords: personality, moral values, virtue, «akin work», education, activities.